

Marija Znika

UTJECAJ OBAVLJESNOG USTROJSTVA NA SINTAKTIČKE IZBORE (TKO ILI ŠTO)

U radu se analizira komunikacijski status upitnih zamjenica *tko*, *što*, i to s obavijesnoga, semantičkoga i sintaktičkoga aspekta, uz glagole uz koje je za subjekt moguće izabrati riječ sa sintaktičkim oznakama [+ opće] ili [- opće] i doći do oznaka [+ živo] ili [- živo]. Analizira se i status sintaktičkih oznaka imenica pri zamjeni tih imenica ličnim zamjenicama.

1. Mnogi su lingvisti¹ ukazivali na komunikacijsku relevantnost obavijesnoga ustrojstva rečenice i na njegovu važnost pri sintaktičkoj strukturaciji rečenice: ono utječe na izbor sintaktičkih sredstava prikladnih za ekonomično prenošenje obavijesti u danoj situaciji.

2. Govornici nekoga jezika kojima je jezik sãmo sredstvo priopćavanja, a ne i predmet znanstvenoga proučavanja, ne razmišljaju o tim utjecajima, a izbore na svim jezičnim razinama čine automatski, ovisno o onomu što žele reći. Pa premda su i tu moguće semantičke, sintaktičke i ine dvoznačnosti, oni lako pronalaze načine da ih riješe, ili barem objasne kao dvoznačnosti².

3. Lingvistima je jezik, pa i dvoznačnosti u njemu, predmet znanstvenoga interesa i oni, uz opis jezičnih pravilnosti, daju i lingvističke opise takvih dvoznačnosti i njihova mogućeg razumijevanja ili rješenja.

4. U drugačijoj poziciji od izvornih govornika i lingvista jesu i oni kojima hrvatski jezik nije materinski, već ga uče kao strani jezik. Njih se mora upozoriti na dvoznačnosti, a u spornim primjerima mora se dati korektan i, po mo-

¹ Osobito češki, a od naših posebno Josip Silić u knjizi *Od rečenice do teksta*, Sveučilišna naklada "Liber", Zagreb, 1984. te u radu *Red riječi s gledišta aktualnog raščlanjivanja rečenice*, Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista, HFD, Zagreb 1977, str. 87-127. Tu se navodi za tu temu iscrpan popis nezaobilazne literature. Bitne naznake aktualnog članjenja rečenice nalazimo i u: R. Katičić, *Jezičnoslovnici ogledi*, ŠK, Zagreb 1971, str. 80-87, a detaljnije u njegovoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika*, JAZU i Globus Zagreb 1986, str. 21-24.

² Usp., npr., rad M. Petija, *Transformacijska tehnika u sintaksi*, Prilozi za VIII. kongres jugoslavenskih slavista, HFD, Zagreb 1977, str. 75-87.

gućnosti, jednoznačan odgovor na njihova pitanja. Iako nam se čini da je odgovor na pitanje: Kako se u hrvatskom jeziku pita³:

Tko dolazi?

ili *Što dolazi?*⁴

jednostavan, on je jednostavan na prvi pogled, ako se zanemari niz pretpostavki koje se odnose na stupanj znanja našega jezika.

5. U hrvatskom se jeziku može pitati i: *Tko dolazi?*

i: *Što dolazi?*

Gramatika u strogom smislu riječi, koja isključuje semantičku i obavijesnu komponentu jezika, ne može dati jednoznačan odgovor na to pitanje, već samo dvoznačan: pita se i na jedan i na drugi način. Tek uključivanjem obavijesnoga ustrojstva, a potom semantičke i sintaktičke jezične komponente, može se dati precizniji odgovor: pita se i na jedan i na drugi način, ovisno o situaciji, odnosno o tome što je *poznato* i *znano*, a o čemu se ne zna ništa, pa se pita. Za ispravan odgovor na postavljeno pitanje mora se, dakle, uključiti i obavijesno ustrojstvo i njegovi elementi (*tema* i *rema*). Drugim riječima: mora se reći da odgovor ovisi o tome što se zna i što se po tome isključuje iz pitanja, a što se ne zna i o čemu se pita.

Kad je riječ o navedenom primjeru, zna se, prije svega, nešto o *dolaženju*, da se dolaženje zbiva, događa. To je znano, **tema**. Zato se o dolaženju i ne pita. Ne zna se tko ili što dolazi. To je neznano, **rema**. Ne zna se, semantički gledano, **vršitelj radnje** - **agens**, koji se u mnogim analizama uzima kao identičan sintaktičkom subjektu, pa se tako i u tradicionalnoj gramatici gramatičko značenje subjekta kao *sintaktičke kategorije* opisivalo elementom semantičkog ustrojstva rečenice: *subjekt je vršitelj radnje*⁵.

³ Povod je ovomu tekstu odgovor jednoga nastavnika stranim studentima na pitanje: *Kako se pita u hrvatskom jeziku:*

Tko dolazi?

ili *Što dolazi?*

Njegov je odgovor glasio: "Pita se tko dolazi?", što samo u nekim situacijama, vidjet ćemo u daljem tekstu, može biti ispravan odgovor, ali ne jedini i isključiv u svim situacijama.

⁴ Pišuću o pitanjima u našem jeziku, A Musić (str. 150) razlikuje tri grupe: konjunkcionalna, disjunktivna i pronominalna pitanja (*Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Rad JA 184, Zagreb 1910). Primjere upitnih rečenica s *tko* daje na str. 173:

Tko popali naše bjele dvore?

Tko je tebe konjma pregazio?

Kome veli da će dati seku? itd.

a upitne rečenice sa *što* daje na str. 174:

Čemu se čudiš?

Što misliš dakle?

Po čemu ću ja to poznati?

⁵ I. Brabec - M. Hraste - S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, ŠK, Zagreb 1961, str. 193. S. Težak - S. Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika*, (VII. izd.), ŠK, Zagreb 1993, str. 251.

Noviji sintaktički opisi luče i u nas elemente obavijesnoga, semantičkoga i sintaktičkog ustrojstva rečenice, pa se subjekt opisuje kao riječ u nominativu⁶ kojoj mjesto otvara predikat, a vršitelj radnje smješta se u semantičko ustrojstvo rečenice, kamo i pripada. Oba se ta ustrojstva i njihove jedinice u tim opisima promatraju kao međusobno razlučena i razlučljiva i kao razlučljiva od obavijesnoga ustrojstva što ga čine tema i rema.

6. Za izbor jednoga od dvaju odgovora na početno pitanje i za izbor jedne od dviju upitnih zamjenica (*tko* ili *što*) važan je obavijesni status onoga o čemu se pita, i to **s gledišta onoga koji pita**.

Ako je situacija u kojoj se zbiva *dolaženje* pitaču obavijesno jasna i ako on zna dio zbilje koji je u analizi i nama zanimljiv, onda on zna i onda se zna da je vršitelj radnje, npr., nešto što nije *glas*, *ideja*, *vlak*. Ako je na razini obavijesnoga ustrojstva znana tema, a ona nije semantički gledano vršitelj radnje, ni sintaktički gledano, subjekt, i ako je rema nepoznata te odgovara agensu na semantičkoj razini ili subjektu na sintaktičkoj razini, čini nam se primjerenim upotrijebiti samo upitnu zamjenicu ŠTO?:

Što dolazi?

Što se zbiva?

Upitna zamjenica *što?* nalazi se u rematskoj poziciji u rečenici, u poziciji vršitelja radnje koji je u ovom slučaju identičan⁷ sa sintaktičkim subjektom.

7. Za našu daljnju analizu relevantno je i predviđanje mogućnosti uvrštavanja neke upitne riječi koja stoji za vršitelja radnje, a u poziciji sintaktičkoga subjekta. To predviđanje mogućnosti uvrštavanja omogućeno je poznavanjem sintaktičkih obilježja⁸ riječi koje su uvrštene i onih koje se uvrštavaju, ili preciznije sintaktički relevantnih obilježja, u našem primjeru glagola *dolaziti*, i nji-

⁶ Usp. R. Katičić, *Sintaksa*, str. 72; *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, (II. izdanje), ŠK, Zagreb 1990, str. 292. T. Maretić u svojoj *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika* (III. izdanje), MH, Zagreb 1963, str. 563, J. Hamm u *Kratkoj gramatici hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*, ŠK, Zagreb 1967, str. 117 i S. Pavešić i sur. u *Jezičnom savjetniku s gramatikom*, MH, Zagreb 1971, str. 425 imaju slične odredbe subjekta.

⁷ Vršitelj radnje – agens – iz semantičkog ustrojstva rečenice ne mora se poklapati sa subjektom gramatičkoga ustrojstva. Agens tada može stajati u kojem drugom padežu, npr. u instrumentalu ili dativu, i biti u sintaktičkom ustrojstvu rečenice AO vršitelja glagolske radnje. Takav je opis primijenjen i u Katičićevoj *Sintaksi* (AO u instrumentalu – str. 80) i u *Piručnoj gramatici* (AO u dativu – str. 298).

⁸ Naziv sintaktička obilježja preuzimam iz djela N. Chomskoga, *Aspects of the Theory of Syntax*, The M. I. T. Press, Cambridge 1965, III. izdanje 1970, str. 82, iako sam svjesna činjenice da taj naziv može biti sporan, o čemu, uz ostale, govori i U. Weinreich u djelu *Erkundungen zur Theorie der Semantik*, Tübingen 1970, str. 7 i dalje. Primjereniji bi naziv bio sintaktički relevantna semantička obilježja, za razliku od onih koja jesu semantički, ali nisu sintaktički relevantna, npr.: *mlado* ≠ *odraslo* u riječima *ždijebe* ≠ *konj*.

hov odnos prema sintaktičkim obilježjima imenica potencijalnih vršitelja radnje, a sintaktičkih subjekata. To su ove sintaktičke oznake:

[± opće]
[± brojivo]
[± živo]
[± ljudsko]
[± konkretno].

Uz glagol *dolaziti* u istom se značenju može vezati imenica i sa sintaktičkim obilježjima

[+ opće]	[- opće]
[+ brojivo]	[- brojivo]
[+ živo]	[- živo]
[+ ljudsko]	[- ljudsko]
[+ konkretno]	[- konkretno]:

Dolazi čovjek, pas, bik... Dolazi Ivan, Apolo...

Dolazi oluja, buka, bol, vlak...

Budući da nemamo gramatičkoga, a ni leksičkoga sredstva koje bi poput hiperonima s upitnim značenjem sadržavalo elemente upitnosti za oba niza sintaktičkih oznaka, ne možemo sada još jednoznačno pitati sâmo:

Tko dolazi?

a ni sâmo:

Što dolazi?

Pitanje možemo formulirati tako da umjesto nepostojećeg hiperonima u njemu na disjunktivan način budu sadržani elementi upitnosti prikladni za pitanje obama nizovima, i onomu koji počinje s [+ opće] i onomu koji počinje s [- opće]:

*Tko ili što dolazi?*⁹

I odgovoriti:

Dolazi vlak. Dolazi Ivan.

8. Nastavljamo analizu s nizom sintaktičkih oznaka koje počinju oznakom [+ opće], a drugi niz koji počinje oznakom [- opće] ostavljamo, za sada, po strani.

Ostaje li u analizi samo oznaka [+ opće], još ne znamo jednoznačna odgovora:

Dolazi čovjek, pas... (tko)

Dolazi vlak, ideja... (što).

⁹ Na tomu su principu zasnovana i padežna pitanja u hrvatskomu, ali i u drugim jezicima, pa pojava očito pripada skupu jezičnih univerzalija.

Ni dodatno uvažavanje sintaktičke oznake [+ brojivo] ne može nam pomoći jer brojive su imenice i *čovjek, pas...* i *vlak, ideja...* Tek sintaktičkom oznakom [+ živo] razlučujemo *ljude* i *pse* od *vlakova* i *ideja*. Znamo li da neka imenica može imati sintaktičku oznaku [+ živo], možemo sada pitati jednoznačno samo s *tko*¹⁰:

Tko dolazi?

i odgovoriti:

Dolazi čovjek.

Dolazi pas.

9. Kad nam je sada znana imenica (pojam) i njezina sintaktička oznaka [+ živo], uvrštena u nekoj rečenici u funkciji vršitelja radnje, koji je u sintaktičkomu opisu ekvivalentan subjektu neke rečenice, držimo da nije korektno pitati: *Što dolazi?* i odgovoriti: *Dolazi čovjek*. Takva mogućnost, po našem sudu, postoji jedino u fazi najveće neizvjesnosti¹¹ kada se ni iz situacije ni iz konteksta ne zna ništa o agensu, kada je izvjesnost nula.

U skraćenom shematskom prikazu odnosi se pojednostavljeno mogu prikazati ovako:

dolaziti → [+ živo] i [+ neživo]

OBAVIJESNA RAZINA

Što dolazi?

Nešto dolazi.

Što je to nešto što dolazi?

1. *To je čovjek.*

2. *To je vlak.*

dakle:

dakle:

To što dolazi je čovjek.

To što dolazi je vlak.

↓

↓

Dolazi čovjek.

Dolazi vlak.

Slijedi upitna preoblika za obje rečenice.

¹⁰ Zanimljivu interpretaciju zamjenica *tko* i *koji* u izrazima *onaj tko* i *onaj koji* daje J. Melvinger: "Onaj koji u odgovoru nikako ne možemo zamijeniti s *onaj tko* jer bi došlo do promjene značenja, do pomaka k apstraktnijoj nijansi: više se ne bi radilo o konkretnoj nego o tipičnoj situaciji. Izraz *onaj tko* podrazumijevao bi značenje *svaki onaj tko* što je u zadanom kontekstu besmisleno.

- Koji od onih mladića je tvoj sin?

- *Onaj tko drži loptu." *Onaj koji, onaj tko*, Jezik, god. 35, br. 4, str. 104-107.

¹¹ U radu *Dodatak "Pitanjima u hrvatskom ili srpskom jeziku"* (Rad JA 203, Zagreb 1914) A. Musić na tragu je rješenju ovoga problema: "Ako li čovjek ne može sve mogućnosti izbrojiti (jer mu nijesu sve poznate ili jer ih je previše), sakupit će ih sve u interogativnom pronomenu (kao njihovoj generalizaciji) i upotrijebiti oblik pronominalnoga pitanja, npr. *Što radi? – Tko dolazi?*" (str. 156).

SINTAKTIČKA RAZINA

Tko dolazi?

Što dolazi?

Cio postupak konkretizacije pitanja koji se može opisati primjenom hijerarhiziranih sintaktičkih obilježja odvija se u svijesti izvornih govornika iznimno brzo i skraćeno:

obavijesna razina

Što dolazi?

Čovjek dolazi. i upitnom preoblikom dalje:

sintaktička razina

Tko dolazi?

Iz najveće se neizvjesnosti može početi pitanjem *što* i doći konkretizacijom do *tko*. Smjer obavijesti ide od

najveće, potpune neizvjesnosti → *Što dolazi?*

↓

do obavjesnosti

(i izvjesnosti) → *Tko dolazi?*

i mogućnosti unutarjezične identifikacije jedinke kao pripadnika vrste.

10. Ako, međutim, polazimo od izvjesnosti, od znane situacije ili konteksta, nećemo pitati:

Što dolazi?,

već samo:

Tko dolazi? (za živo) i *Što dolazi?* (za neživo). No tu se promijenilo nešto bitno: u prvom je slučaju bio nepoznat i agens i riječ u kojoj se on realizira, a i sintaktička obilježja te riječi. Zato se i počelo iz najdaljega, s upitnom riječju *što*¹² koja to omogućuje, da bi se došlo do konkretizacije, kako je upravo prikazana na kraju točke 11.

11. Krenemo li u analizi od drugog niza, onog s predznakom [- opće], tj. [+ vlastito], kako ćemo formulirati pitanje? Znamo jedino da se u poziciji vršitelja radnje nalazi vlastita imenica, vlastito ime. Sve ostale imenice isključene

¹² Ista se konstatacija odnosi i na glagole nešto drugačije semantike, kao: *ugristi* (s pretpostavljenim agensom [+ živo]) i *tutnjati* s pretpostavljenim agensom [- živo]:

Što te ugrizlo?

Ugrizao me pas.

Što tutnji?

Tutnji vlak.

Tutnji grom.

Uz glagol *letjeti* upotrijebljenom u kontekstu rata u Bosni (i Hercegovini) može se, jer je situacija – tema – znana, odmah pitati:

Tko leti iznad Bosne?

Lete Amerikanci, Francuzi i Nijemci.

(Lete američki, francuski i njemački avioni s humanitarnom pomoći.)

su. Time je potpuna neizvjesnost znatno smanjena¹³, upravo umanjena za sve ono što se može opisati nizom [+ opće]. Tako je ostalo znatno manje neizvjesnosti, odnosno obavjesnost preostalih elemenata podskupa imenica s oznakom [+ vlastito] znatno se uvećava. Sintaktička oznaka [+ brojivo] nije nam od pomoći jer su i vlastita imena svojom raznolikošću brojiva, a brojivi su i raznoliki entiteti (nositelji) koje označujemo istim vlastitim imenom¹⁴. Tek uvođenjem sintaktičke oznake [+ živo] možemo razlučiti:

a) živo što ima vlastito ime (*osobe, životinje, biljke*)

od b) neživoga što također ima vlastito ime (*predmeti, pojmovi...*).

Evo primjera:

a) *Dolazi Ivan.* (čovjek)

dodatno određen prezimenom Jurić kojim se razlikuje od ostalih nositelja istoga imena, a identifikacija može uslijediti npr. i pomoću pridjeva u određenom liku.

Dolazi Sokol. (konj, pas...)

*Dolazi lijepa kata.*¹⁵

b) *Dolazi Apolo.*

Dolazi Sputnjik.

Dolazi Grom.

Dolazi Mimara.

} (nazivi dvaju svemirskih brodova)

(nazivi vlakova) itd.

Držim da je pri oblikovanju pitanja za ovu grupu imenica, ako se polazi od izvjesnosti kakvu smo upravo skicirali, nužno prvo pitati: *Tko dolazi?*¹⁶ i onda odgovoriti: *Ivan, Apolo...* jer se pretpostavlja da se znaju sintaktičke oznake svakoga od nositelja imena. Ako se pak za živo ili neživo, što ima vlastito ime, ne zna što je to od mnoštva [+ živih], [+ ljudskih] entiteta, onda se dodatnim pitanjem:

Što je to Apolo, Grom? itd.

¹³ Neizvjesnost je znatno umanjena i time što je status vlastitoga imena bitno drugačiji od apelativa: sadržaj se vlastitoga imena (i zamjenica) ostvaruje u jednoj situaciji, a sadržaj apelativa može se ostvariti u jednoj situaciji ili u razredu situacija. R. Katičić, *Novi jezikoslovní ogledi*, ŠK, Zagreb 1986, str. 231-232. O ostvarivanju izraza i sadržaja, usp. isto, str. 228.

¹⁴ M. Znika, *Određenost i brojivost*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, knj. 18, Zagreb 1992, str. 267-283. Samo o kategoriji brojivosti, usp. A. Menac, *Partitivni genitiv u ruskom i hrvatskom jeziku*, Filologija, knj. 14, str. 183-186, posebno str. 185.

¹⁵ Specifična je pozicija biljaka: imaju vlastito ime, ali na razini razreda, reda... vrste. Zato se i pišu malim slovom. Budući da su uglavnom nepokretne, isključene su iz analize utemeljene na glagolu *dolaziti*. Usp. i P. Vučković, *Prilog semantičkoj analizi imenica u srpskohrvatskom jeziku*, Filologija, knj. 14, Zagreb 1986, str. 453-463.

¹⁶ Slično i J. Silić u radu: *Red riječi s gledišta aktualnog raščlanjivanja rečenice*, Prilozi za 8. kongres jugoslavenskih slavista, HFD, Zagreb 1977, str. 108.

saznaje koji je [$\pm$ živi] entitet označen tim imenom. Imamo, dakle, ukratko ovo:

Tko dolazi?

Ivan Jurić.

Apolo.

Što je to Apolo? (Je li to osoba ili stvar?)

To je svemirski brod.

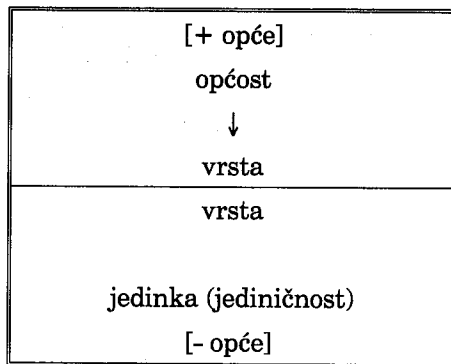
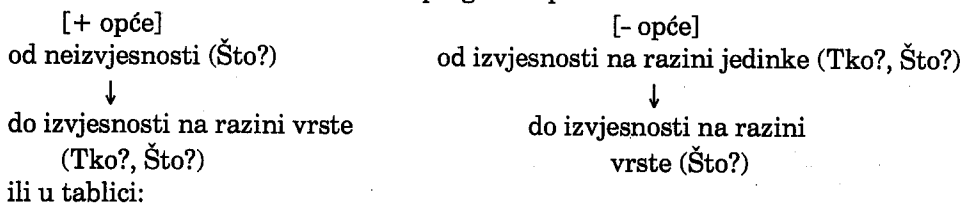
Tok obavijesti ide ovako:

1. obavjesnost, s mogućnošću pojedinačne identifikacije entiteta izvan jezika, pomoću jezika.

2. smještanje jedinke određena vrsnog imena u jezični kontekst (mogućnost pojedinačne identifikacije entiteta na razini vrste).

Daljnja odredba i identifikacija vrsnoga pojma i imena može se izvesti jezičnim sredstvima u užem smislu: pridjevom u određenom liku ili pokaznom zamjenicom ili jezičnim sredstvima u širem smislu - gestama.

Sve do sada izneseno može se pregledno prikazati ovako:

12. Budući da zamjenice zamjenjuju¹⁷ posve određene imenice ili iz niza [+ opće] ili iz niza [- opće], pretpostavljamo da bi one komunikacijski morale biti u

¹⁷ O tome što zamjenice zapravo zamjenjuju usp. I. Klajn, *O funkciji i prirodi zamenica*, Beograd 1985. Klajn na str. 89. kaže: "Obično se tumači da *ko* 'znači' ili 'zamenjuje' izraz *čovjek koji, osoba koja, a što - stvar koja*. Ali mi smo već videli, raspravljajući o supstituciji i o anaforičkim imeničkim sintagmama, da su takve interpretacije neodržive: imenički leksemi kao što su čo-

drugačijem položaju od imenica, odnosno pretpostavljamo da zamjenice ne mogu biti upotrijebljene u situaciji potpune neizvjesnosti¹⁸. Da li je tome tako?

Da bismo mogli dobiti odgovor s ličnom zamjenicom:

Vidim njega (ga).,

ne možemo jednoznačno pretpostaviti pitanje:

Koga vidiš?

Zašto? Iz pozicije potpune neizvjesnosti moguće je pitanje:

Što vidiš?

i odgovor:

Vidim njega.

Pri tomu se može, ali ne mora znati što je to *on*, koga ili što to *on* zamjenjuje. Oblik *njega (ga)* signalizira samo da zamjenica stoji umjesto riječi kojom se označuje nešto [$\pm$ živo], a ne znamo da li to ima oznaku [+ ljudsko] ili [- ljudsko].

13. I na tomu se primjeru ogleda svojevrsna metajezična narav zamjenica. Kako zamjenice nemaju onakva leksičkog značenja kakvo je u imenica, već imaju samo gramatičko značenje¹⁹, nemaju ni mogućnost izricati semantički uvjetovane sintaktičke elemente kao što su hijerarhizirane sintaktičke oznake iz niza [$\pm$ opće], što su pridružive svim imenicama. Pokazuje se da, lingvistički gledano, zamjenice zapravo mogu zamjenjivati samo *gramatičke kategorije imenica* kao što su: rod, broj, padež. Pri tom neke zamjenice zamjenjuju sve te gramatičke kategorije imenica, npr. lične zamjenice:

Vidim djevojčicu. → *Vidim nju.*
Vidim dječaka. → *Vidim njega.*
Vidim dijete. → *Vidim njega.*²⁰

---

vek, *osoba* a pogotovu *stvar* suviše su semantički specifični da bi bili ekvivalenti zamenica. Moglo bi se jedino tvrditi da *ko* upućuje na *pojam* čoveka ili živog bića, a *što* na nešto neživo (konkretno ili apstraktno). To ipak nije dovoljno da nezavisne relativne zamenice proglasimo za mentalno egzoforične, jer pomenuta obeležja zapravo 'su sémi' zamenica, deo njihovog 'stalnog semantičkog sloja', dok značenje koje zamenica preuzima bilo od denotata u mislima, fizički prisutnog denotata ili antecedenta u tekstu predstavlja 'promenljivi semantički sloj' njeno 'leksički specifično značenje'".

¹⁸ "Sadržaj zamjenica ostvaruje se, naprotiv, uvijek samo u pojedinačnim situacijama." (R. Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, str. 231) Ostvarujući se u jednoj situaciji, komunikacijski gledano, zamjenice, upućujući na riječ koju zamjenjuju, upućuju i na zapamćenu semantiku te riječi.

¹⁹ Na osnovi gramatičkoga značenja zamjenice su i podijeljene u: lične, pokazne, posvojne, odnosne itd. R. Katičić veli: "Trebamo riječ koja će kao objekt ući u sintaktičko ustrojstvo ishodišne rečenice, a neće imati nikakva leksičkog sadržaja. Takve su riječi zamjenice." (*Jezikoslovni ogledi*, str. 109) A da se i među zamjenicama iste vrste može detektirati razlika u značenju, pokazuju primjeri *čiji, čiji, neki*, na što me upozorio I. Pranjković.

²⁰ U toj se rečenici gubi podatak o rodu imenice umjesto koje stoji zamjenica *njega* jer zamjenica *on* i *ono*, osim u n. sg. i n. pl., imaju istovrsnu deklinaciju.

a druge zamjenjuju najmanje jednu od gramatičkih kategorija imenica, npr. samo padež, kao što je to slučaj sa zamjenicom *tko* (*koga, komu...*) i sa zamjenicom *što* (*čega, čemu...*).

Obavijesni status imenice u rečenici od prvorazredne je važnosti. U našem slučaju za korektan odabir upitne zamjenice. Sintaktičke osobine imenica²¹ od drugotne su važnosti i utječu na izbor između dviju analiziranih upitnih zamjenica tek na sintaktičkoj razini.

14. Krene li se u analizi od rečenice

Vidim ga.

nepovratno je izgubljen dio obavijesti o sintaktičkim osobinama imenice umjesto koje *ga* stoji. To se *ga* može odnositi na *čovjeka* [+ živo] ili npr. na vlak [- živo]. Kako nam je upravo mogućnost utvrđivanja sintaktičkih oznaka [+ živo] ili [- živo] konačno pomogla da na sintaktičkoj razini izaberemo *tko* za [+ živo] i *što* za [- živo], ne možemo više iz rečenice

Vidim ga.

pitati samo:

Koga vidiš?

ili samo:

Što vidiš?

već moramo pitati:

Koga ili što vidiš?

O rečenici:

Čujem šum ujetra.

u kojoj nema zamjenice, možemo, sintaktički gledano, odmah pitati:

Što čuješ?

Izbor upitne zamjenice na obavijesnoj i sintaktičkoj razini u ovom je slučaju podudaran: *što?*

15. Za razliku od glagola tipa *dolaziti*, uz koje je u disjunktivnom odnosu moguće vezati i sintaktičke oznake [+ živo] i [- živo], postoji niz glagola uz koje se istovremeno izabiru obje te sintaktičke oznake, ali imenice koje one opisuju popunjavaju različite sintaktičke i semantičke kategorije. To su glagoli s dva objekta tipa: *dati komu* [+ živo] *što* [- živo]

²¹ Sintaktičke oznake [+ ljudsko] i [+ konkretno] za izbor su zamjenica *tko* ili *što* irelevantne. To se zgodno može pokazati i na primjeru rečenice s glagolom *padati*. Ne može se pitati:

Tko ti pada na pamet?

ako se iz situacije ne zna da se misli na osobu, da se zapravo pita: *Na koga misliš?*, već se samo može pitati: *Što ti pada na pamet?*

Utjecaj sintaktičkih obilježja glagola (koji se po svojoj semantici mogu svrstati u različite grupe) na izbor pitanja *tko* ili *što*, nije, koliko znam, do sada istražen. I ja ga ostavljam po strani.

Dao sam bratu knjigu.

ili: *dati komu* [+ živo] *koga* [+ živo]

*Dao sam bratu psa.*²²

Oni pretpostavljaju riječ u subjektu s oznakom [+ živo], a objekti mogu biti ili u dativu s oznakom [+ živo] i akuzativu [$\pm$ živo] ili u dativu [- živo] i akuzativu [- živo]:

Dati bratu knjigu (psa).

Dati knjizi nov izgled.

Kod takvih se glagola može pitati:

Tko ti je što dao?

Što ti je tko dao?

ovisno o obavijesnom statusu elemenata te rečenice koje zamjenice zamjenjuju. Može se pitati i ovako:

Tko ti (mu) ga je dao?

s opisanim gubitkom dijela obavijesti o gramatičkim kategorijama imenica, ako se krene obratnim smjerom: od zamjenica k imenicama.

Zaključci

1. U analizu odgovora na postavljeno pitanje: Pita li se u hrvatskom jeziku *Tko dolazi?* ili *Što dolazi?* valja uključiti obavijesnu, semantičku i sintaktičku razinu, i to upravo tim redosljedom.

2. Na obavijesnoj razini mora se prvo konstatirati što je dano, tema, a što se ne zna, o čemu se pita, rema. Iz pozicije najveće neizvjesnosti, kad se ništa ne zna o remi, moguće je jedino postaviti pitanje:

Što dolazi?

Daljom provjerom pomoću pitanja dolazi se ili do odgovora:

Dolazi čovjek. (... pas, Ivan...)

ili do odgovora:

Dolazi vlak. (... ideja, Grom...)

3. U svakom konkretnom odgovoru svakoj je od imenica pridružen skup sintaktičkih osobina koje su bitne na sintaktičkoj razini za pravilan odabir upitne zamjenice primjerene sintaktičkim oznakama imenica: ili *tko*, za sve sa sintaktičkom oznakom [+ živo] ili *što* za sve sa sintaktičkom oznakom [- živo].

4. Smjer obavijesti ide u apelativa od općosti i najveće neizvjesnosti k smanjivanju neizvjesnosti, tj. k izvjesnosti i mogućnosti identifikacije jedinke na razini vrste.

5. U vlastitih imenica polazi se od izvjesnosti na razini jedinke k mogućnosti pojedinačne identifikacije entiteta na razini vrste.

²² Tu se može govoriti i o donekle manje frekventnom značenju glagola *dati* kad on ne znači 'pružiti' već 'darovati'.

6. Specifičan je položaj ličnih zamjenica koje kao metajezične jedinice zamjenjuju jednu ili više gramatičkih kategorija imenica, ali po svojoj naravi ne mogu u zamjeni sačuvati sintaktičke osobine imenica, koje zamjenjuju. Time se jedan dio obavijesti o sintaktičkim oznakama imenica, zamjenom pomoću ličnih zamjenica, nepovratno gubi.

7. Uz glagole s mogućnošću disjunktivnog izbora sintaktičkih oznaka [+ živo] ili [- živo] postoje i druge grupe glagola, od kojih ovdje spominjem glagole s dva objekta (u dativu i akuzativu) koji u subjektu (semantičkom agensu) pretpostavljaju riječ s oznakom [+ živo], a objekti mogu imati sintaktičke oznake u različitim kombinacijama.

Zusammenfassung

DER EINFLUSS VON AKTUELLER SATZSTRUKTUR AUF DIE SINTAKTISCHEN AUSWAHL (WER ODER WAS)

Die Analyse der Fragepronomen *Wer?* und *Was?* vom Kommunikationsaspekt aus weist auf die Nötigkeit hin, dass in die Erörterung dieses Themas die thematisch-rhematische Analyse des Satzes einbezogen wird. Erst dannach ist es möglich die Analyse auf der semantischen und syntaktischen Ebene durchzuführen. Es wird gezeigt, dass die Auswahl auf der semantischen Ebene (die Auswahl von Agens) und die Auswahl auf der syntaktischen Ebene (die Realisation des semantischen Agens als einer syntaktischen Kategorie) von der thematisch-rhematischen Struktur des Satzes abhängig ist.

Wenn über das Subjekt nichts bekannt ist, fragt man zuerst mit *Was?* und durch die weitere Herabsetzung der Ungewissheit, die durch die zusätzlichen Fragen erzielt wird, kommt man zu präziser Frage entweder mit *Wer?* für etwas, was man durch das Merkmal [+ lebendig] gekennzeichnet kann oder zu Frage mit *Was?* für etwas, was man durch das Merkmal [- lebendig] gekennzeichnet kann. In beiden Fällen geht man von grösster Ungewissheit aus und kommt zur Möglichkeit der Identifikation einer Einheit auf der Ebene der Gattung. Man fängt mit der Frage *Was?* an und kommt dannach entweder zur Frage mit *Wer?* oder zur Frage mit *Was?*

Wenn als Agens ein Eigenname mit den syntaktischen Merkmalen [- allgemein], d.h. [+ eigen] eingereiht wird, geht man vom Wissen der syntaktischen Merkmale der Träger des Eigennamens und man gelangt zur Identifikation einer Einheit auf der Ebene der Gattung.

Wenn ein Substantiv durch ein Personalpronomen ersetzt wird, das dann eine oder mehrere grammatischen Kategorien der Substantive ersetzt, werden die Angaben über die syntaktischen Merkmale von Substantiven unwiederkehrlich verlorengehen.

Die rhematische Position vom Verb und von seinen syntaktischen Merkmalen hat den Einfluss auf die Auswahl der geeigneten Frage für das syntaktische Subjekt des Satzes mit dem Verb *dolaziti* als dem syntaktischen Prädikat.